

Social Cohesion and Development

Vol 8, No 1 (2013)

The Greek crisis

Κοινωνική Συνοχή και Ανάπτυξη
Εξαμηνιαία Επιστημονική Επιθεώρηση, Άνοιξη 2013, τόμος 8ος, τεύχος 1

Social Cohesion and Development
Biannual Scientific Review, Spring 2013, volume 8, issue 1

FOCUS *The Greek crisis*
ΘΕΜΑ *Η ελληνική κρίση*

ΑΡΘΡΑ
Articles

Lefteris Tsoulfidis, The 'new golden age of accumulation', the new depression and the Greek economy,

George Manolas, George Sfakianakis, Ioannis Vavouras, Tackling the debt crisis in Greece: The role of the underground economy

Theodore Mitrakos, Inequality, poverty and living conditions in Greece: Recent developments and prospects

Theodore Mariolis, Currency devaluation, external finance and economic growth: A note on the Greek case

ΣΥΝΕΔΡΙΑ
Conferences

«City, crime and insecurity in times of economic crisis», Report by **Ilias Koromilas**

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΤΙΚΕΣ
Book Reviews

Bank of Greece, Social policy and social cohesion in Greece under conditions of economic crisis (N. Kanellopoulos), Νίκος Κουτσιράς, Η εκδίκαση των δούλων και η εφεύρεση των μακαριτών (Μ. Αγγελόκη), Σάββας Ρομπόλης, Οικονομική κρίση και κράτος. Από το κράτος πρόνοιας στο κράτος φιλανθρωπίας (Κ. Δημουλάς), Δέσποινα Παπαδοπούλου, Κοινωνιολογία του ασκλεισμού στην εποχή της παγκοσμιοποίησης (Χ.Οικονόμου)

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΙΟΝΙΣΟΣ

Σάββας Γ. Ρομπόλης, Οικονομική κρίση και κράτος. Από το κράτος πρόνοιας στο κράτος φιλανθρωπίας, Εκδ. Επίκεντρο, Αθήνα 2012

Κ. Δημουλάς

doi: [10.12681/scad.10008](https://doi.org/10.12681/scad.10008)

Copyright © 2016, Κ. Δημουλάς

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Δημουλάς Κ. (2013). Σάββας Γ. Ρομπόλης, Οικονομική κρίση και κράτος. Από το κράτος πρόνοιας στο κράτος φιλανθρωπίας, Εκδ. Επίκεντρο, Αθήνα 2012. *Social Cohesion and Development*, 8(1), 70–72.
<https://doi.org/10.12681/scad.10008>

των προσδοκώμενων μεταβολών στις αντιλήψεις και την μακροοικονομική πρακτική (συνέπεια της κρίσης). Η πρόσφατη κρίση αποτελεί κρίση του ιδιωτικοποιημένου κεινσιανισμού (όρο που δανείζεται από τον Colin Crouch, διαφοροποιώντας τον παράλληλα) και κύριες εκδηλώσεις (της αποτυχίας αυτού) τη διόγκωση του ιδιωτικού χρέους και τη διεύρυνση των παγκόσμιων μακροοικονομικών ανισορροπιών. Υπό το πρίσμα αυτό, τα κεφάλαια που προηγούνται προσφέρουν μια ιστορική διάσταση στην ανάλυση.

Η ανάλυση πλαισιώνεται εμπειρικά μέσω της παρουσίασης των εξελίξεων των σημαντικότερων μεταξύ των δυτικών καπιταλιστικών οικονομιών (ΗΠΑ, Ηνωμένο Βασίλειο, Γαλλία και Γερμανία). Η επιλογή τεκμηριώνεται αφενός λόγω του μεγέθους των οικονομιών, αφετέρου λόγω της ωριμότητας των οικονομικών τους θεσμών, συνιστώντας παράλληλα τις αντιπροσωπευτικότερες εκδοχές των διαφορετικών μοντέλων καπιταλισμού, και τέλος λόγω του ρόλου και της θέσης τους στη σύγχρονη παγκόσμια και περιφερειακή νομισματική, οικονομική και πολιτική ιστορία.

Πρόκειται για ένα ιδιαίτερα απαιτητικό βιβλίο το οποίο θα δυσκολέψει τόσο τους αναγνώστες που δεν διαθέτουν επαρκείς γνώσεις στον τομέα της οικονομικής επιστήμης, όσο όμως και τους γνώστες της οικονομικής επιστήμης συνέπεια της μακροπερίοδης και πυκνής γραφής του συγγραφέα, καθώς και του μεγέθους του δεύτερου και τρίτου κεφαλαίου όπως άλλωστε αναγνωρίζει (σε σχέση με το τελευταίο σημείο) και ο ίδιος στην εισαγωγή. Η λεπτομερής ωστόσο καταγραφή και κυρίως ανάλυση των αντιδράσεων σε διεθνές επίπεδο, αλλά και από την πλευρά των υπό εξέταση κρατών συμβάλει στην πραγματικά ουσιαστική και εις βάθος ανάλυση και κατανόηση των εξελίξεων των τελευταίων ετών.

Μαρίνα Αγγελάκη,
Πάντειο Πανεπιστήμιο

Σάββας Γ. Ρομπόλης,

Οικονομική κρίση και κράτος. Από το κράτος πρόνοιας στο κράτος φιλανθρωπίας,

Εκδ. Επίκεντρο, Αθήνα 2012

Τα τελευταία 4 χρόνια στην ελληνική βιβλιογραφία εμφανίστηκε ένας αξιόλογος αριθμός δημοσιεύσεων με αναφορά στη βαθιά οικονομική και κοινωνική κρίση που αντιμετωπίζει η ελληνική κοινωνία. Ο ενδιαφερόμενος μελετητής της ελληνικής κρίσης χρέους και των επιπτώσεών της θα διαπιστώσει ότι οι περισσότερες μελέτες αυτού του είδους επικεντρώνονται στην ανάλυση των δημοσιονομικών αδυναμιών της ελληνικής οικονομίας και τη σχέση του δημόσιου χρέους με διάφορες παραμέτρους που το επηρεάζουν. Επίσης, θα παρατηρήσει ότι μία υπό-ομάδα αυτών των δημοσιεύσεων εστιάζουν στις διαρθρωτικές αλλαγές που επιδιώκουν τα τρία «μημόνια συνεργασίας» για τη δημοσιονομική προσαρμογή της ελληνικής οικονομίας και τις επιπτώσεις των μέτρων που περιλαμβάνονται σ' αυτά πάνω στη λειτουργία της ελληνικής δημόσιας διοίκησης. Μία τρίτη κατηγορία μελετών στοχεύουν στην ανάλυση ειδικών πλευρών της κρίσης όπως είναι η υγεία, η απασχόληση, η φτώχεια και οι εργασιακές σχέσεις. Τέλος, μερικές από τις παραπάνω εκδόσεις είναι κείμενα δημοσιογραφικού ή και πολιτικού χαρακτήρα και περιέχουν σύντομες αναλύσεις ή και καταγραφές διαφόρων πλευρών της κρίσης όπως εμφανίζονται στην επικαιρότητα και δεν προσφέρουν, παρά δευτερευόντως, στην επιστημονική συζήτηση.

Ανεξάρτητα από τις παραπάνω διακρίσεις, οι περισσότερες μελέτες για την κρίση που είδαν το φως της δημοσιότητας την πρόσφατη περίοδο, εμβαθύνουν σε διάφορες πλευρές και εκδηλώσεις της από την οπτική της οικονομικής ανάλυσης συμπεριλαμβάνοντας ως δευτερεύουσας σημασίας τις κοινωνικές της επιπτώσεις ενώ κάποιες άλλες μελέτες αναφέρονται αποκλειστικά στις κοινωνικές πλευρές της κρίσης, αποσιωπώντας την στενή σχέση της κοινωνικής πολιτικής με την οικονομία.

Παρόλο που η προαναφερόμενη μερικότητα στην προσέγγιση της κρίσης δεν αποτελεί χαρακτηριστικό μόνο της Ελλάδας, οι μελέτες που εξετάζουν την κοινωνική πολιτική από την οπτική της πολιτικής οικονομίας διατηρώντας ταυτόχρονα το κέντρο βάρους της ανάλυσής τους στην κοινωνική πολιτική είναι εξαιρετικά σπάνιες. Στην τελευταία κατηγορία ανήκει το βιβλίο του Σάββα Ρομπόλη που φέρει τον τίτλο: «*Οικονομική κρίση και κοινωνικό κράτος*». Πρόκειται για μία μελέτη της κοινωνικής πολιτικής στην τρέχουσα οικονομική κρίση της Ελλάδας από την οπτική της πολιτικής οικονομίας, οι οποία όμως, όπως προαναφέρθηκε, διατηρεί το επίκεντρο της ανάλυσής της στην κοινωνική πολιτική. Η μελέτη της *πολιτικής οικονομίας της κοινωνικής πολιτικής* από τον Σάββα Ρομπόλη δεν περιορίζεται μόνο στην ανάλυση των δημοσιονομικών επιπτώσεων της κοινωνικής πολιτικής όπως συμβαίνει συνήθως στην ελληνική βιβλιογραφία αλλά επικεντρώνεται στη δυναμική αλληλεπίδραση οικονομίας και κοινωνικής πολιτικής, εκφράζοντας την αγωνία του για τις αρνητικές επιδράσεις των προτεινόμενων λύσεων στην κοινωνική ευημερία και το κράτος πρόνοιας όπως αυτό το γνωρίσαμε στη περίοδο που ακολούθησε το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο και μέχρι πρόσφατα.

Πιο συγκεκριμένα, η μελέτη του Σάββα Ρομπόλη αντιμετωπίζει τη κοινωνική πολιτική ως παράγωγο(υποσύστημα) της οικονομικής πολιτικής(οικονομικό σύστημα) που επιτελεί τη λειτουργία της οικονομικής αναπαραγωγής του κυρίαρχου προτύπου της οικονομίας μέσω της διασφάλισης του οικονομικού ελέγχου στη διαδικασία της συσσώρευσης του κεφαλαίου και του κοινωνικού ελέγχου στη διαδικασία διατήρησης της ελάχιστης φυσιολογικής ικανότητας της εργατικής δύναμης. Υπό αυτό το πρίσμα, ο συγγραφέας αντιμετωπίζει την κοινωνική πολιτική στο πλαίσιο του «παραμελημένου» από την επικρατούσα βιβλιογραφία προτύπου της βιομηχανική επίδοσης (όπως το χαρακτήρισε πριν από αρκετές δεκαετίες ο R. Titmuss) και- εν πολλοίς- την ταυτίζει με το θεσμό της κοινωνικής προστασίας. Έτσι η ανάλυση του συγγραφέα επικεντρώνεται στις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στην απασχόληση και την κοινωνική ασφάλιση με έμφαση στις συντάξεις.

Το βιβλίο αποτελείται από πέντε κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο αναλύονται οι θεωρητικές και πρακτικές προεκτάσεις της οικονομικής θεωρίας στην κατανόηση της οικονομικής κρίσης και των επιπτώσεων της μετουσίωσης των προτάσεών της σε κρατική ή και ευρωπαϊκή πολιτική. Το δεύτερο κεφάλαιο διερευνά τις διεθνείς διαστάσεις της οικονομικής κρίσης, τη σχέση της αμερικάνικης οικονομίας και πολιτικής με την ευρωπαϊκή οικονομική πολιτική και τοποθετεί το «ελληνικό πρόβλημα» στο πλαίσιο τους, με ιδιαίτερη αναφορά στο ελληνικό χρέος και τη σχέση του με το οικονομικό πρότυπο που επικράτησε στη χώρα κατά τις τελευταίες δεκαετίες. Ο μελετητής δίνει ιδιαίτερη έμφαση στις προεκτάσεις των επιλογών επίλυσης αυτού του προβλήματος στα δημόσια οικονομικά του ελληνικού κράτους και την κοινωνική ασφάλιση. Το τρίτο κεφάλαιο αναφέρεται στις οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις της κρίσης στην Ελλάδα με έμφαση στην απασχόληση, την ανεργία, τους μισθούς, τις εργασιακές σχέσεις και την κοινωνική ασφάλιση. Το τέταρτο κεφάλαιο αναλύει την καμπή στην οποία βρίσκεται η ελληνική οικονομία που ο συγγραφέας τη χαρακτηρίζει ως «ώρα μηδέν», οι επιπτώσεις της άνισης ανάπτυξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση και οι καταστροφικές επιδράσεις της κρίσης χρέους και της ύφεσης που οδήγησαν στα αδιέξοδα των «μνημονίων» και το κοινωνικό κραχ που αντιμετωπίζει σε πολλαπλά επίπεδα η ελληνική κοινωνία και ευρύτερα ο ευρωπαϊκός νότος. Σ' αυτό το κεφάλαιο ο συγγραφέας εκφράζει την αγωνία του για τις αρνητικές κοινωνικές επιπτώσεις της κατάρρευσης του μεταπολεμικού μοντέλου απασχόλησης στην Ευρωπαϊκή Ένωση και τους κινδύ-

vous υποβάθμισης που αντιμετωπίζει η μισθωτή εργασία στην Ελλάδα και ευρύτερα στον ευρωπαϊκό νότο η οποία οδηγείται με ταχείς ρυθμούς προς την πλήρη «κινεζοποίηση» με την κατάργηση των στοιχειωδών κοινωνικών και εργασιακών δικαιωμάτων. Στο πέμπτο κεφάλαιο αναλύεται η επικρατούσα Ευρωπαϊκή Στρατηγική για την έξοδο από την κρίση και τα αδιέξοδά της και διατυπώνονται προτάσεις προγραμματικού χαρακτήρα για την ανασυγκρότηση του παραγωγικού προτύπου της ελληνικής οικονομίας και του κοινωνικού της ιστού.

Ο Σάββας Ρομπόλης, χωρίς να επιμένει στο σχολιασμό των απόψεων που εκφράζονται στην τρέχουσα βιβλιογραφία για την κρίση, στηρίζει την επιχειρηματολογία των προτάσεών του στην άρτιση των αδυναμιών και των αντιφάσεων της επικρατούσας οικονομικής θεωρίας και πολιτικής στην Ευρωπαϊκή Ένωση και την Ελλάδα. Τονίζει, κυρίως, το χάσμα που προκαλείται από τις απόπειρες της αντιμετώπισης των οικονομικών προβλημάτων που εμφανίζονται στο μακροεπίπεδο (ανεργία, απασχόληση, συντάξεις) με τα εργαλεία της μικρο-οικονομικής ανάλυσης. Με βάση αυτή την παρατήρηση επισημαίνει τα αδιέξοδα που δημιουργούνται από την επιλογή των λύσεων που διέπονται από την αρχή της ανταγωνιστικότητας όπως αυτή γίνεται αντιληπτή από το ρεύμα του «ορθοφιλελευθερισμού» και που οδηγούν στην υποβάθμιση των συνθηκών διαβίωσης των ευρωπαϊκών εργαζομένων και τη μετατροπή της ευρωπαϊκής αγοράς εργασίας σε μία ανασφαλή, απροστάτευτη και απάνθρωπη παραγωγική σχέση «κινέζικου» τύπου όπου μεσουραρούν οι Ελεύθερες Οικονομικές Ζώνες και το κράτος της φιλανθρωπίας.

Το δεύτερο εργαλείο θεμελίωσης της επιχειρηματολογίας του συγγραφέα απορρέει από τα ερήματα των εμπειρικών ερευνών του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ του οποίου έχει την επιστημονική ευθύνη για δύο δεκαετίες περίπου τώρα και τα αξιοποιεί δημιουργικά ανασυνθέτοντάς τα στο θεωρητικό πρότυπο αξιολόγησης της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής «εκ των αποτελεσμάτων τους» και καταδεικνύοντας ταυτόχρονα την πολυδιάστατη αδυναμία των κρατικών και ευρωπαϊκών πολιτικών να αντιμετωπίσουν τα ιδιαίτερα οξυμένα οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα των ημερών μας.

Για την αντιμετώπιση των παραπάνω αδιεξόδων ο Σάββας Ρομπόλης προτείνει τον ανασχεδιασμό της Ευρωπαϊκής και ελληνικής οικονομικής πολιτικής με την αξιοποίηση των εργαλείων της οικονομικής ανάλυσης στο μακροεπίπεδο. Κεντρικό σημείο αναφοράς στην πρότασή του για την ανασυγκρότηση του ελληνικού και ευρωπαϊκού παραγωγικού προτύπου αποτελεί η αρχή της παραγωγικότητας που κατά τον συγγραφέα θα επιτρέψει την επαναθεμελίωση της οικονομίας της αλληλεγγύης και την αναδιάταξη του θεσμού της κοινωνικής προστασίας στη βάση του διευρυμένου κράτους πρόνοιας, αποτρέποντας την τάση υποβάθμισής του σε κράτος φιλανθρωπίας.

Κ. Δημουλάς
Πάντειο Πανεπιστήμιο

Δέσποινα Παπαδοπούλου,
Κοινωνιολογία του αποκλεισμού στην εποχή της παγκοσμιοποίησης,
Εκδόσεις Τόπος, Αθήνα, 2012,

Στο μυθιστόρημά του «Ο Πύργος», ο Franz Kafka, δίνει μορφή με τον πιο παραστατικό τρόπο, σε μια από τις εφιαλτικότερες προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι σύγχρονες κοινωνίες: αυτή του κοινωνικού αποκλεισμού και της άρνησης της πρόσβασης ατόμων και κοινωνικών ομάδων σε δικαιώματα, αγαθά και πόρους. Ο «Κ», ένας χωρομέτρης, φτάνει σε ένα χωριό το οποίο διοικείται από τον Πύργο που βρίσκεται στην κορυφή του λόφου. Έχει την εντύπωση ότι πρέπει να αναφερθεί